

TRADUCEREA ȘI INTERPRETAREA DE CONFERINȚĂ, PROFESII ALE MEDIERII LINGVISTICE ȘI CULTURALE¹

TRANSLATION AND CONFERENCE INTERPRETATION, PROFESSIONS OF LINGUISTIC AND CULTURAL MEDIATION

Mihaela TOADER

Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”

Cluj – Napoca

Abstract

The relationship between professional translation and cultural-linguistic mediation can only be approached in close connection with a series of core, pragmatic aspects meant to delineate the area of debate and substantiate the perspective to be adopted. Of these, the common perception of the translator and conference interpreter by the society, translation and conference interpreting as distinct professions in their own right, that require the acquisition of complex, interdisciplinary skills, are uncircumventable issues, whose very treatment points to their unquestionable belonging to the realm of professional linguistic-cultural mediation.

Cuvinte cheie: *traducere profesionala, mediere culturala si lingvistica, competente ale traducerii,*

Key words: *Professional translation, cultural and linguistic mediation, translation competences, interdisciplinary skills.*

Orice abordare a traducerii în relație cu medierea lingvistică și culturală, fie ea una mai generală sau una punctuală, obligă dintru început la luarea în considerare a unui număr minimal de chestiuni de fond, de natură pragmatică, menite să ajute la delimitarea ariei de discuție și să fundamenteze perspectiva propusă, aceea de a vedea în traducere și în interpretarea de conferință, profesii, arte ale medierii lingvistice și culturale:

- Percepția generală asupra traducătorului și a interpretului de conferință
- Traducerea și interpretarea de conferință ca profesii distincte
- Traducerea și interpretarea de conferință, profesii care necesită o pregătire complexă, cu caracter interdisciplinar.

Aceste aspecte se vor regăsi în conținutul prezentei intervenții și îi vor jalona, interferând, întreaga structură.

Astăzi, mai mult ca oricând, competența lingvistică în cel puțin două limbi străine, altele decât limba maternă este un atu important al oricărui tânăr care se pregătește pentru confruntarea cu piața muncii, la absolvirea studiilor. Diversificarea impresionantă a formelor de comunicare, dar și a așteptărilor actorilor din ce în ce mai numeroși ce participă la aceasta din perspectiva propriului domeniu de competență profesională, face ca succesul unei negocieri internaționale să depindă din ce în ce mai mult de cunoașterea mai multor limbi, și, pe cât posibil, a altor limbi decât engleza. Sistemele de învățământ din întreaga lume încurajează astfel, învățarea limbilor străine și motivează din ce în ce mai mult obținerea performanței în comunicarea multilingvă. Totuși, în foarte multe cazuri, simpla performanță lingvistică nu e de ajuns, deoarece a cunoaște o limbă străină, nu înseamna neapărat a avea și competențe suficiente pentru a comunica în acea limbă. Această realitate ne aduce uneori în situația de a apela la serviciile unui profesionist în comunicarea multilingvă : traducător sau interpret de conferință.

¹ Comunicare prezentată (cu titlul *Traduzione e Mediazione*) în cadrul manifestării **Giornate italo – rumene dell’Università Sapienza**, Roma, 22 noiembrie 2008.

Dar percepția generală asupra profesioniștilor la care ne referim este încă destul de diversă și, de cele mai multe ori, falsă. Nu de puține ori, auzim spunându-se în jurul nostru că, dacă un om știe o limbă străină, atunci, tot ce îi mai trebuie pentru ca să poată traduce este un dicționar bun. Total neadevărat, desigur, dacă ne gândim că traducerea este o profesie, care necesită o formare de specialitate complexă, ce nu se limitează doar la competența lingvistică și la folosirea inteligentă a unui dicționar. Faptul că nu toată lumea o percepe astfel, îl arată chiar miile de traduceri proaste care inundă anual piața de nișă, începând cu manualele/instrucțiunile de utilizare ce însoțesc produsele puse în vânzare pe piața internațională (pe care nimeni nu le poate înțelege) și terminând cu diferite servicii lingvistice de profil specializat (posologia produselor medicamentoase, ghidurile de orientare, descrierile de firme sau de produse).

Am reținut pentru comunicarea de față, un șir de exemple care vin să confirme aceeași percepție generală, de cele mai multe ori greșită asupra competențelor necesare pentru a profesa în domeniul traducerii sau în acela al interpretării de conferință. Iată unul, preluat dintr-o publicație oficială a Comisiei Europene, dar citat destul de frecvent în publicațiile de specialitate:

«J'ai une assistante trilingue, je peux donc lui confier toutes mes traductions.»²

Trebuie să recunoaștem că o persoană capabilă să vorbească una sau mai multe limbi străine nu este întotdeauna capabilă să și traducă profesionist, după cum nu orice vorbitor nativ al unei limbi este întotdeauna capabil să redacteze bine un text. Iată o altă percepție greșită la care mai putem adăuga foarte multe, dar deocamdată reținem din aceeași sursă încă două care, în anumite condiții pot fi adevărate:

1.«Un traducteur francophone traduit aussi bien vers l'anglais que vers le français.»³

... da, am putea răsunde, numai cu condiția ca franceza să fie limba sa maternă sau cu condiția ca persoana să fie perfect bilingvă. Altfel, nu se poate.

2.«Les traducteurs seront bientôt remplacés par des machines.»⁴

În realitate, știm cu toții foarte bine că niciodată o mașină nu va atinge performanța unui traducător profesionist în redarea nuanțelor sau a subtilităților unei limbi deoarece acestea scapă încă în bună măsură inteligenței artificiale. Totuși, e recunoscut că anumite aplicații informatice sunt instrumente de foarte mare utilitate în munca de traducere.

Pentru a continua cu șirul exemplurilor, adăugăm că, din păcate, încă destul de multă lume, chiar și din rândul celor care apelează deseori la prestațiile profesioniste ale traducătorilor sau ale interpreților, confundă sistematic aceste două profesii, spunând că traducătorul, sau interpretul de conferință au aceeași profesie, că traducător sau interpret înseamnă unul și același lucru. Aici trebuie spus că în realitate este vorba de două profesii diferite care urmează parcursuri profesionale distincte și că poți fi un bun traducător fără a avea aptitudini de interpret, după cum, poți fi un bun interpret, fără să ai și aptitudini de traducător.

Și pentru că am început să vorbim și de interpretare, trebuie să adăugăm că așa cum nu ajunge să știi o limbă străină pentru a fi traducător, tot așa, nu ajunge să știi o limbă străină pentru a practica profesionist interpretarea de conferință. Pentru ambele profesii este nevoie de o pregătire specială și de metode specifice de lucru ce nu pot fi improvizate. În plus, cunoașterea unei limbi străine nu înseamnă că poți face interpretare sau traducere profesionistă în ambele sensuri, deoarece interpretarea și traducerea se fac numai spre limba maternă.

Nu încercăm să dăm un răspuns exhaustiv la întrebările devenite clasice în jurul acestor profesii: *Ce este traducerea? Ce este interpretarea?* Și nu vom insista prea mult asupra calităților speciale ale unui traducător sau interpret. Le vom reține doar pe acelea care deservește intenția prezentei comunicări de a evidenția, printre altele că este vorba despre două profesii care necesită o pregătire cu caracter interdisciplinar și că ele, prin majoritatea competențelor pe care le presupun, devin și profesii ale comunicării prin intermediar, deci, ale medierii lingvistice și culturale.

² Traducteurs et interprètes, *Le sens des langues*, Luxembourg, Office des publications officielles des Communautés européennes, 2001, p. 6.

³ ibidem

⁴ ibidem

Deseori confundate, din cauza apartenenței la același domeniu al comunicării multilingve, cele două profesii sunt foarte diferite : traducerea constă în transpunerea unui document scris, în timp ce interpretarea constă în transpunerea orală a unui discurs. Altfel spus, traducătorul transpune și redactează după toate regulile gramaticale și stilistice ale limbii țintă un document scris într-o limbă sursă, în vreme ce interpretul transpune în limba țintă un discurs rostit de cineva într-o limbă sursă.

Transfer interlingvistic și intercultural al unui mesaj dintr-o limbă în alta, interpretarea, ca și traducerea, pretind excelența cunoașterea a limbilor de lucru, o excepțională stăpânire a contextului extralingvistic sursă și țintă, cunoștințe generale și de specialitate solide. Este vorba de două profesii ale comunicării multilingve, bazate pe competențe culturale și interculturale solide, dar care privilegiază și dezvoltă, una comunicarea scrisă, iar cealaltă, comunicarea orală.

Altfel spus, nu numai formarea profesională a traducătorului și a interpretului sunt diferite, ci însăși munca pe care aceștia o fac în scopul lor comun de a restitui cât mai fidel conținutul unui mesaj scris (traducerea) sau verbal (interpretarea) dintr-o limbă în alta și dintr-o cultură în alta. Traducătorul, penru a realiza acest lucru recurge la etape de lucru intermediare ce presupun, înaintea traducerii propriu-zise, o documentare suplimentară în domenii în care trebuie să posede deja competențe comunicaționale bune pe baza cărora să poată ajunge la o perfectă înțelegere a textului și a nuanțelor acestuia în limba sursă, pe care apoi să îl restituie cât mai fidel și mai natural cu putință în propria limbă. El face în același timp și o muncă de validare terminologică a termenilor de specialitate și, nu în ultimul rând, o muncă de redactare impecabilă în limba maternă. În plus, traducerea mai presupune și o revizie de specialitate, făcută de regulă, de o altă persoană, care nu a lucrat la traducerea pe care o verifică.

Spre deosebire de traducător, interpretul este întotdeauna de față. Acest lucru conferă comunicării o dimensiune specială și trebuie spus că, în pofida vitezei cu care se consumă redarea discursului dintr-o limbă în alta, profesia de interpret se bazează pe o metodologie riguroasă construită în timp și care exclude improvizația. Fiind de față, el realizează o comunicare interpersonală, preluând chiar exprimarea la persoana întâi a oratorului cu care ajunge să se identifice, restituindu-i ideile, convingerile cu aceeași convingere și cu aceleași nuanțe.

Dacă la aceste elemente comune mai adăugăm și faptul că traducerea presupune de cele mai multe ori și un proces de preluare și adaptare a unor concepte, idei, expresii dinspre limba sursă spre limba țintă, urmărind producerea aceluiași efect la nivelul receptorului, iar în cazul interpretării, deverbalizarea din interpretarea simultană evidențiază viteza cu care dispar cuvintele din mintea interpretului, păstrându-se doar înțelesul care trebuie să își găsească repede expresia în limba țintă vom vedea că cele două profesii își ocupă de drept locul în rândul profesiilor medierii culturale și lingvistice și chiar al artei comunicării multilingve.

Celebra afirmație a lui Umberto Eco « Limba Europei este traducerea » este cu atât mai adevărată cu cât, traducerea este considerată în acest moment, chiar limba mondializării. Da, traducerea rămâne o limbă a Europei, pentru că Europa unită se definește prin limbile vehiculare ale mai multor culturi, prin întâlnirea dintre acestea și uneori chiar prin metisajul culturilor, cum arată atât de bine scriitorul francez Michel Serre în cunoscuta lucrare *Le Tiers-Instruit*. Însă la Eco traducerea ajunge să semnifice încă și mai mult, convingerea sa fiind că traducerea este o adevărată artă a negocierii. Poziția traducătorului este mult reabilitată prin investirea actului traducerii cu acest nou atribut. Astfel, într-o traducere, nu mai vorbim doar de clasică „trădare”, și de „infidelitatea” de care se face vinovat traducătorul, ci și de o anumită capacitate a acestuia de a interpreta și restitui cam același lucru. Iată ce mărturisește scriitorul într-un interviu⁵ pe marginea eseului său *Dire presque la même chose* :

Traduire signifie très exactement ceci: dire presque la même chose. C'est-à-dire exprimer ce qui a été écrit par un autre texte en croyant dire la même chose alors qu'on ne sait pas ce qu'est la chose d'un texte. Or la chose d'un texte, c'est le style, ce sont les mots. Traduire, c'est donc négocier, se mettre d'accord.

⁵ Interviul publicat de *François Busnel* în Lire, decembrie 2007 / ianuarie 2008.

Desigur, problema care se poate pune, este dacă într-o atare situație mai putem spune că l-am citit cu adevărat pe Franz Kafka, dacă i-am descoperit textele doar prin intermediul unei traduceri. Da, am spune noi, dar depinde de traducător. Dacă traducerea e făcută de un traducător ca Gellu Naum, atunci sigur putem spune că l-am citit, chiar și în traducere. Nu este însă în intenția noastră să deschidem o asemenea dezbatere și nici să analizăm calitatea textului tradus. Umberto Eco răspunde singur, în același interviu, prin fraze care trimit la realități culturale și lingvistice impregnate de limbajul industriilor culturii și ale limbii și chiar de globalizare.

Într-adevăr, traducerea rămâne esențialmente un demers de mediere între limbi și culturi, astfel că ea înseamnă înainte de toate comunicare, redarea unui mesaj. Înseamnă strădania traducătorului de a spune, cât poate el de bine, *aproape* același lucru, ca să redefinim actul traducerii în termenii propuși chiar de Umberto Eco.

Spunem, în prelungirea acestei idei, iar aceia dintre noi care avem experiența traducerii fie ca formatori de traducători, fie ca practicieni (sau și una și alta), suntem pe deplin conștienți de faptul că o condiție fundamentală pentru realizarea unei bune traduceri rămâne înțelegerea în profunzime a textului original. Acest lucru este cu atât mai important cu cât Eco însuși se situează de partea celor care știu că nu există sinonimie perfectă și subliniază, în interviul la care ne referim că

*« il n'y a pas de synonymie parfaite. Même «père» et «padre» ne sont pas totalement synonymes en italien. De plus, quand on traduit un roman, on traduit un texte, pas un vocabulaire. Il faut donc négocier continuellement »*⁶.

Am văzut că traducerea necesită, dincolo de competențele lingvistice în ambele limbi și de competențele redacționale în limba maternă, o mulțime de alte competențe care diferă de la un tip de text ce trebuie tradus la altul. Uneori are nevoie de cunoștințe științifice, alteori de cunoștințe juridice sau tehnice și de competențe culturale și/sau interculturale. Altfel spus, actul de negociere lingvistică și culturală despre care vorbim depinde de un ansamblu mai larg de cunoștințe și de capacitatea de a face conexiuni corecte între ele.

Traducătorul știe că fiecare limbă este vehiculara unei culturi și că orice act de traducere trebuie să pornească de la o înțelegere a textului și a contextului lingvistic și cultural. Se întâmplă însă ca un termen dintr- limbă sursă să nu aibă echivalentul în limba țintă. Exemplul cel mai cunoscut este acela al eschimoșilor și al pigmeilor. Eschimoșii disting douăsprezece feluri de zăpadă, în timp ce pigmeii nu admit că poate exista așa ceva. Pe de altă parte, pigmeii nu concep lumea fără orhideele pe care pe care eschimoșii nu și le pot imagina. Noi cei care trăim în zona temperată acceptăm cu condescendență și zăpada și orhideele⁷. Elementele specifice unei culturi vor fi întotdeauna traduse diferit în funcție de publicul căruia îi este destinat textul. De aceea, nu putem să nu subliniem, pe finalul acestei comunicări că traducerea este și adaptare a unui conținut lingvistic și cultural la așteptările publicului căruia îi este destinat textul. Este vorba aici de o altă profesie a traducerii, adaptarea/localizarea. Aceasta din urmă ține deopotrivă și de ingineriile/industriile limbii prin implicațiile directe ale informaticii aplicate.

Concluzii

A vorbi despre traducere nu înseamnă în niciun caz a ne referi la vreo subdisciplină dependentă de avatarurile unei sau unor societăți ci, dimpotrivă, o muncă de prim plan, și mai ales, o responsabilitate enormă. Este ca un alt ochi ce transformă perspectiva noastră, completând-o, îmbogățind-o cu noi dimensiuni. Aceasta ne obliga să îi recunoaștem traducerii și o importantă latură creativă, dar pâna la urmă și una de maximă responsabilitate față de impactul pe care îl are asupra limbilor și culturilor pe care le vehiculează prin traducere.

Bibliografie

⁶ ibidem

⁷ *Apud* : Alexandru Ciobanu, *Divina impostură*, Editura Miracol, București, 2003.

Busnel, F., *Entretien avec Umberto Eco*, în « Lire », décembre 2007 / janvier 2008.

Ciobanu, A., *Divina impostură*, Editura Miracol, București, 2003.

Foucault, M., *Les mots et les choses*, éditions Gallimard, Paris, 1966.

Mattelart, A., *L'invention de la communication*, éditions La Découverte, Paris, 1997.

Porcher, L., *Le français langue étrangère*, Hachette / CNDP, Paris, 1995.

Schiller, I. H., *Mass Communications and American Empire*, New York, A.M. Kelley, 1971.

Serre, M., *Le Tiers-Instruit*, Gallimard, 1992.

Warnier, J-P., « Lost in translation ? Globalisation des flux et courtage culturel », *Ceras - revue Projet* n°283, Novembre 2004.